

Ekspertyza opracowana na potrzeby projektu „W stronę skutecznego modelu partycypacji obywatelskiej”, realizowanego w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG

Ryszard Szarfenberg
Uniwersytet Warszawski
Instytut Polityki Społecznej

Organizacje obywatelskie promują włączenie społeczne, walczą z ubóstwem i wszelką dyskryminacją poprzez projekty finansowane z regionalnych programów operacyjnych 2014-2020
Przewodnik

Spis treści

Informacje ogólne o okresie 2014-2020 i dziewiątym celu tematycznym	2
Walka z ubóstwem i włączenie społeczne w kontekście programów regionalnych i wytycznych MliR. 5	
Projekty zorientowane na aktywną integrację	5
Projekty zorientowane na usługi społeczne	7
Projekty zorientowane na wsparcie rodziny i pieczę zastępczą	9
Projekty zorientowane na mieszkalnictwo wspomagane.....	9
Projekty zorientowane na podmioty ekonomii społecznej	10
Projekty zorientowane na podmioty wspierające podmioty ekonomii społecznej.....	12
Udział organizacji w projektach rewitalizacyjnych	13
Infrastruktura społeczna	15
Dokumenty i literatura.....	16
Załączniki.....	18
Załącznik 1. Podstawowe zasady realizacji działań CT9.....	18
Załącznik 2. Założenia MliR dotyczące potencjalnego źródła wkładu własnego i jego wymaganej wysokości w zakresie CT9	19
Załącznik 3. Osie priorytetowe i działania w zakresie celu tematycznego CT9 na podstawie szczegółowych opisów osi priorytetowych (stan na lipiec 2015)	22
Załącznik 4. Grupy docelowe projektów organizacji w zakresie CT9: osoby lub rodziny (i ich otoczenie) oraz środowiska zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	26
Załącznik 5. Efektywność społeczno-zatrudnieniowa w wymiarze społecznym i zatrudnieniowym 28	
Załącznik 6. Minimalny zakres programu rewitalizacji i weryfikacja jego zawartości	30

Informacje ogólne o okresie 2014-2020 i dziewiątym celu tematycznym

Polska jako państwo członkowskie Unii Europejskiej (UE) realizuje strategię Europa 2020 na lata 2010-2020. Wyznacza ona nadrzędne cele dla całej Unii. Państwa członkowskie przyjęły odpowiednie cele krajowe. W Przypadku Polski zostały one określone w Krajowym Programie Reform z 2011 r. Wśród nich jest ograniczenie ubóstwa i wykluczenia społecznego z 11,5 miliona osób w 2008 r. do 10 milionów w 2018 r.¹

Przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu jest również nowym priorytetem inwestycyjnym przewidzianym w rozporządzeniu UE o Europejskim Funduszu Społecznym. Potraktowano go odrębnie w stosunku do priorytetu na rzecz zatrudnienia, co jest ważną nowością w porównaniu z okresem finansowania 2007-2013.²

W okresie finansowym 2014-2020 podstawowe cele i zasady wydatkowania środków funduszy UE w Polsce zostały określone w Umowie Partnerstwa (UP). Realizacja programów operacyjnych jest szczegółowo uregulowana w ustawie o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020.

Wśród zapisanych w UP celów tematycznych ubóstwo zostało uwzględnione bezpośrednio jako cel tematyczny numer 9: „Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją” (CT9). Finansowanie realizacji tego celu podzielono na kilka priorytetów inwestycyjnych, które finansowane są z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) w podziale na programy operacyjne realizowane centralnie (PO IS i PO POWER) oraz w regionach (regionalne programy operacyjne województw, RPO).

Tabela Priorytety inwestycyjne w ramach CT9

Numer priorytetu	Treść	Źródło finansowania	Programy operacyjne
Priorytet 9a	Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną i społeczną, które przyczyniają się do rozwoju krajowego, regionalnego i lokalnego, zmniejszania nierówności w zakresie stanu zdrowia, promowanie włączenia społecznego poprzez lepszy dostęp do usług społecznych,	EFRR	POIS RPO

¹ Szczegóły dotyczące celu zob. R. Szarfenberg, *Konkretyzacja i koordynacja celów polityki publicznej w wielopoziomym rządzeniu. Przykład celu Unii Europejskiej w zakresie ubóstwa*, Studia z Polityki Publicznej, w redakcji.

² Szczegóły dotyczące nowego priorytetu zob. R. Szarfenberg, *Nowy priorytet EFS – promowanie włączenia / integracji społecznej i zwalczanie ubóstwa*, ekspertyza dla Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, 2012. W Polsce podział na projekty zatrudnieniowe i dotyczące wykluczenia i ekonomii społecznej miał już miejsce w PO KL: priorytet 6 Rynek pracy otwarty dla wszystkich i priorytet 7 Promocja integracji społecznej. Z perspektywy organizacji obywatelskich szczególnie ważne były projekty konkursowe w ramach poddziałania 7.2.1 Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz 7.2.2 Wsparcie ekonomii społecznej.

	kulturalnych i rekreacyjnych oraz przejścia z usług instytucjonalnych do usług na poziomie społeczności lokalnych		
Priorytet 9b	Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności i obszarów miejskich i wiejskich	EFRR	RPO
Priorytet 9i	Aktywna integracja, w szczególności w celu poprawy zatrudnialności	EFS	POWER RPO
Priorytet 9iv	Ułatwianie dostępu do niedrogich, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym	EFS	POWER RPO
Priorytet 9v	Wspieranie gospodarki społecznej i przedsiębiorstw społecznych	EFS	POWER RPO
Priorytet 9vi / Priorytet 9d	Lokalne strategie rozwoju realizowane przez społeczność	EFS / EFRR	RPO

Źródło: UP s. 85-86

W UP do programów operacyjnych realizujących CT9 zaliczono również Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) finansowany z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju (EFRROW)³.

Na podstawie podziału środków finansowych pomiędzy komponent centralny i regionalny stwierdzić należy, że większość działań mających realizować CT9 finansowana jest przez województwa. Na CT9 w ramach PO IŚ przeznaczono 468,3 mln euro, w ramach PO WER – 255,3 mln euro, a w przypadku RPO – 4,5 mld euro (około 14% całej sumy na całość celów RPO z pomocą techniczną). Na poziomie centralnym pozostawiono działania na rzecz poprawy „ram funkcjonowania” pomocy i integracji społecznej oraz podnoszenie kwalifikacji pracowników instytucji działających w tym obszarze, a także bezpośrednie wsparcie na rzecz społeczności romskiej i dla osób odbywających karę pozbawienia wolności.

W UP określono podstawowe zasady realizowania działań w ramach CT9 (patrz załącznik 1). Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju przygotowało także obszerne wytyczne dedykowane temu celowi dla instytucji zarządzających krajowymi i regionalnymi programami operacyjnymi⁴. Wskazano tam m.in. grupy docelowe projektów: osoby lub rodziny oraz środowiska zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (załącznik nr 4). Ważna jest też koncepcja efektywności społeczno-zatrudnieniowej, która ma obowiązywać wszystkie projekty przewidujące bezpośrednie wsparcie dla osób lub rodzin oraz środowisk zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (z kilkoma wyjątkami: wychowanków pieczy zastępczej lub ją opuszczających, nieletnich w kontekście ustawy o postępowaniu wobec nieletnich, przebywających w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii). Efektywność społeczno-zatrudnieniowa ma mierzyć efekt realizacji projektu w dwóch wymiarach funkcjonowania uczestników: a) społecznym; b) zatrudnieniowym. W wytycznych doprecyzowano, co to znaczy efektywność w wymiarze społecznym: odsetek uczestników, którzy m.in. rozpoczęli naukę, podjęli wolontariat, ograniczyli nałogi, mają większą motywację do pracy (szczegóły dotyczące efektywności społeczno-zatrudnieniowej załącznik 5). Kryterium efektywności społeczno-zatrudnieniowej weryfikowane ma

³ UP s. 142

⁴ Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020, MliR, 28 maja 2015.

być w terminie do 3 miesięcy od zakończenia udziału w projekcie (zgodnie ze ścieżką udziału w projekcie lub podejście pracy przed jej ukończeniem).

Dla organizacji, które uczestniczyły w projektach innowacyjnych Programu Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL oraz projektów innowacyjnych PO KL ważne może być również to, że instytucje zarządzające RPO mają umożliwiać wdrożenie rozwiązań, które zostały tam wypracowane i pozytywnie zweryfikowane (m.in. poprzez wskazywanie konkretnych produktów).

W innych wytycznych zagadnienia dotyczące tego obszaru również są obecne. Dla organizacji obywatelskich, które będą starały się o projekty w tym zakresie szczególnie ważne są założenia dotyczące wkładu własnego⁵ (patrz też załącznik 2). Z praktycznego punktu widzenia duże znaczenie mają też wytyczne dotyczące kwalifikowalności wydatków⁶, monitorowania postępów rzeczowych w realizacji programów (wskaźniki)⁷, zasady kontroli realizacji programów⁸, obowiązki w zakresie informacji i promocji⁹, obsługa systemu teleinformatycznego¹⁰.

⁵ Założenia dla instytucji zarządzających dotyczące oceny potencjału i doświadczenia projektodawców oraz źródeł współfinansowania krajowego dla środków EFS w ramach programów operacyjnych 2014-2020, MliR, 5 grudnia, 2014.

⁶ Wytyczne w zakresie kwalifikowalności wydatków w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności na lata 2014-2020, MliR, 10 kwietnia 2015.

⁷ Wytyczne w zakresie monitorowania postępu rzeczowego realizacji programów operacyjnych na lata 2014-2020, MliR, 22 kwietnia 2015.

⁸ Wytyczne w zakresie kontroli realizacji programów operacyjnych na lata 2014-2020, MliR, 28 maja 2015.

⁹ Podręcznik wnioskodawcy i beneficjenta programów polityki spójności 2014-2020 w zakresie informacji i promocji, MliR, 9 lipca 2015.

¹⁰ Podręcznik beneficjenta SL2014-2020, wersja 1.0.

Walka z ubóstwem i włączenie społeczne w kontekście programów regionalnych i wytycznych MliR

Stan przygotowań do wydatkowania funduszy europejskich w okresie 2014-2020 w województwach jest już dość zaawansowany (stan na lipiec 2015). Wszystkie województwa opublikowały pełne regionalne programy operacyjne, ale nie wszystkie przygotowały pełne szczegółowe opisy osi priorytetowych. W opolskim opisano tylko dwie osie (EFS), podobnie w świętokrzyskim, w podlaskim brakuje opisu osi spójność przestrzenna i społeczna, w podkarpackim brakuje opisu osi rozwój lokalny, a warmińsko-mazurskie w ogóle nie opublikowało dokumentu. Większość województw ma już jednak pełną dokumentację w tym zakresie. Na podstawie szczegółowych opisów osi priorytetowych można przedstawić mapę najważniejszych działań w zakresie CT9 (załącznik nr 3).

W większości województw przewidziano następujące kategorie działań powiązane bezpośrednio z CT9:

1. Aktywna integracja
2. Usługi społeczne
3. Wspieranie ekonomii społecznej
4. Rewitalizacja
5. Infrastruktura społeczna

Rozwój lokalny kierowany przez społeczność (RLKS) został uwzględniony tylko przez dwa województwa z tych, co do których można było to stwierdzić (kujawsko-pomorskie, podlaskie). Przy czym szczegółowy opis tej osi był dostępny w czasie pisania przewodnika tylko w SZOOP województwa kujawsko-pomorskiego. Usługi zdrowotne i infrastruktura zdrowotna zostały pominięte, jako należące bardziej do sektora zdrowotnego niż do obszaru pomocy i integracji społecznej. Jeżeli jednak organizacje społeczne są zainteresowane działaniami z zakresu deinstytucjonalizacji, to zostały one uwzględnione również w obszarze zdrowia¹¹.

Projekty zorientowane na aktywną integrację

Z wymienionych działań aktywna integracja jest zapewne najlepiej znana ze względu na to, że w okresie 2007-2013 była to główna idea wykorzystana do kształtowania działań w ramach PO KL (np. obligatoryjne instrumenty aktywnej integracji). Zasady działań w tym zakresie zostały sformułowane również przez Komisję Europejską w zaleceniu z 2008 r. W nowym okresie trudność może sprawiać odróżnienie aktywnej integracji w ramach priorytetów dotyczących zatrudnienia oraz tych, które dotyczą CT9¹².

W nowym okresie aktywna integracja powinna być rozumiana tak, jak reintegracja zawodowa i społeczna zdefiniowane w ustawie o zatrudnieniu socjalnym. Dodano jednak również, że może polegać ona na „zapobieganiu procesom ubóstwa, marginalizacji i wykluczenia społecznego”¹³. Znacznie to poszerza zakres działań, które mogą być projektowane jako aktywna integracja o ile

¹¹ Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego w obszarze zdrowia na lata 2014-2020, projekt z 17.07.2015, podrozdział pt. „Działania z zakresu deinstytucjonalizacji opieki medycznej nad osobami niesamodzielnymi realizowane w ramach RPO”. Zobacz też punkt dot. aktywnej integracji i usług z tego zakresu o charakterze zdrowotnym.

¹² O kłopotach z odróżnieniem aspektów zawodowych i społecznych reintegracji i podobnych usług zob. R. Szarfenberg, *Reintegracja społeczna w spółdzielczości socjalnej: pojęcia i pomiar*, ekspertyza dla projektu "System wzmacniania potencjału i kompetencji sektora spółdzielczości socjalnej oraz stworzenie sieci współpracy z instytucjami rynku pracy oraz pomocy i integracji społecznej", 2015.

¹³ Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego... op. cit., s. 12.

wykaże się, że zapobiegają one tym problemom (np. zmniejszają prawdopodobieństwo ich wystąpienia poprzez wzmacnianie zaradności indywidualnej i/lub zbiorowej). Podobnie, jak w PO KL przyjęto też, że usługi aktywnej integracji to usługi o charakterze:

- 1) społecznym;
- 2) zawodowym;
- 3) edukacyjnym;
- 4) zdrowotnym.

W kontekście CT9 – w nowym okresie odrębnego od priorytetu zatrudnieniowego – kluczowe są usługi o charakterze społecznym, oraz w drugiej kolejności - zdrowotnym. W obu przypadkach przewidziano, że nie muszą być one bezpośrednio związane z aktywizacją zawodową. Aktywna integracja o charakterze społecznym ma przywracać lub wzmacniać kompetencje społeczne, zaradność, samodzielność i aktywność społeczną. Z kolei ta o charakterze zdrowotnym ma usuwać lub zmniejszać bariery zdrowotne m.in. utrudniające funkcjonowanie w społeczeństwie.

Na podstawie propozycji demarkacji CT9 od priorytetu zatrudnieniowego można wyprowadzić taką ogólną zasadę: grupą docelową projektu powinny być osoby, wobec których oddziaływanie urzędów pracy (instrumenty polityki rynku pracy) okazało się nieskuteczne. Odnosi się to do osób długotrwale bezrobotnych, a w szczególności do tych, które zostały zakwalifikowane do III profilu pomocy (czyli korzystających również z pieniężnej pomocy społecznej). Dla nich to przewidziano instrumenty w ramach Programu Aktywizacja i Integracja (prace społecznie użyteczne plus usługi aktywizacyjne we współpracy między urzędami pracy, ośrodkami pomocy społecznej i organizacjami obywatelskimi)¹⁴.

W wytycznych dedykowanych CT9 sformułowano ogólne warunki (zasady) w tym zakresie oraz te dotyczące aktywizacji społeczno-zawodowej osób z niepełnosprawnościami¹⁵. Wsparcie to (usługi) może być adresowane nie tylko do osób lub rodzin zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, ale też do środowisk zagrożonych tymi problemami (np. lokalne społeczności na obszarach zdegradowanych objętych rewitalizacją).

Dla każdej osoby, rodziny czy środowiska należy opracować indywidualną ścieżkę reintegracji. Jest to „zestaw kompleksowych i zindywidualizowanych form wsparcia” przewidzianych w jednym projekcie lub w kilku projektach realizowanych przez jedną lub kilka instytucji. Ma ona uwzględniać diagnozę problemów, potrzeb, a także zasobów, potencjału i predyspozycji. Działania z tego zakresu powinny być umieszczane w kontekście istniejących lub powstających centrów/klubów integracji społecznej, warsztatów terapii zajęciowej i zakładów aktywności zawodowej. Instytucje zarządzające RPO mają też zobowiązywać beneficjentów do zachowania trwałości (instytucjonalna gotowość podmiotów do świadczenia usług) utworzonych w ramach projektu podmiotów po zakończeniu realizacji projektu, co najmniej przez okres odpowiadający okresowi realizacji projektu.

W przypadku projektów CIS/KIS wsparcie powinno być udzielane na stworzenie nowych miejsc w istniejących podmiotach lub nowotworzonych. W tym ostatnim przypadku ważne jest, że po projekcie trzeba utrzymać stworzone miejsca przez okres co najmniej taki, na jaki był przewidziany projekt (zasada trwałości).

Gdy adresatami projektów są osoby z niepełnosprawnościami preferowane w projektach są w szczególności usługi asystenckie i usługi trenera pracy w ZAZ/WTZ. W odróżnieniu od CIS/KIS

¹⁴ Profilowanie osób bezrobotnych oraz Program Aktywizacja i Integracja wprowadzono nowelizacją ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy z 2014 r.

¹⁵ *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego...* op. cit., podrozdz. 5.1 i 5.2

tworzenie nowych miejsc w ZAZ/WTZ przez tworzenie nowych podmiotów nie jest preferowane, choć może być to przewidziane w wyjątkowych przypadkach. Nowe miejsca pracy w ZAZ powinny być utrzymane również po zakończeniu projektu, przez okres co najmniej taki jaki trwał projekt (z wyjątkiem sytuacji, gdy osoba podejmie zatrudnienie poza ZAZ). Poza tym projekty mogą przewidywać rozszerzenie oferty wsparcia dla osób już zatrudnionych w ZAZ mającą na celu zatrudnienie poza ZAZ (również w przedsiębiorstwach społecznych, patrz dalej). Podobne zasady obowiązują projekty zorientowane na WTZ (nowe miejsca, poszerzenie oferty dla obecnych uczestników).

Organizacje jako pracodawcy mogą składać projekty na sfinansowanie wyposażenia lub doposażenia stanowiska pracy lub dostosowania go do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Należy też zwrócić uwagę na preferencje dla projektów kompleksowych, czyli połączenie w jednym projekcie aktywizacji społeczno-zawodowej z wsparciem dla pracodawców w wyposażeniu, doposażeniu i dostosowaniu miejsc pracy. Można ująć to jako sekwencję działań (indywidualna ścieżka aktywizacji) od równoległej aktywizacji społecznej i zawodowej, do zatrudnienia na otwartym rynku pracy z udziałem usług trenera pracy w pierwszym okresie zatrudnienia i dostosowaniem miejsc pracy.

Turnusy rehabilitacyjne nie mogą być wspierane, ale mogą być wkładem własnym do projektu.

Projekty zorientowane na usługi społeczne

Usługi społeczne to pojęcie o bardzo pojemnym znaczeniu. W kontekście priorytetów CT9 ważne było ich odróżnienie do usług zdrowotnych. Dokonano tego w prosty sposób: każda usługa udzielana przez podmiot niebędący podmiotem leczniczym jest usługą społeczną. Poza tym uszczegółowiono, że usługi społeczne to: usługi asystenckie, opiekuńcze i specjalistyczne opiekuńcze, wspierania rodziny (poza szeroko rozumianą pracą z rodziną także praca podwórkowa i rodziny wspierające) i systemu pieczy zastępczej, a także usługi w postaci mieszkań chronionych (dodano „i innych mieszkań wspomaganych”). Lista ta nie jest zamknięta.

Dla wszystkich grup tych usług ważne jest nowe pojęcie: usługi świadczone w lokalnej społeczności. Są to usługi umożliwiające osobom niezależne życie w środowisku lokalnym, a gdy nie ma takiej możliwości zapewniają, że warunki ich życia są jak najbardziej zbliżone do warunków domowych i rodzinnych¹⁶.

Wśród usług społecznych preferowane są usługi środowiskowe, czyli udzielane w miejscu zamieszkania (wspierające proces deinstytucjonalizacji, świadczone w społeczności lokalnej) oraz usługi udzielane przez podmioty ekonomii społecznej. Współdziałanie tych dwóch podejść można zobrazować następująco: tworzymy podmiot ekonomii społecznej, którego celem jest zapobieganie instytucjonalizacji oraz wspieranie deinstytucjonalizacji, poprzez udzielanie usług osobom w mieszkaniach (stałych, ale również o statusie chronionych, wspomaganych czy treningowych). Jeżeli dodatkowo ten podmiot zatrudni osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem, wówczas będzie on realizował aktywną integrację.

W wytycznych dotyczących celu CT9 wyróżniono zasady dotyczące trzech grup usług społecznych:

1. usługi opiekuńcze i asystenckie;

¹⁶ Pełna definicja usług świadczonych w lokalnej społeczności zob. *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego...* op. cit., s. 14-15.

2. usługi wsparcia rodziny i pieczy zastępczej;
3. mieszkania wspomagane.

W przypadku pierwszej grupy usług są one przeznaczone dla osób niesamodzielnych i osób z niepełnosprawnościami, ale przewidziano również działania wspierające dla faktycznych opiekunów¹⁷, a także wykorzystanie nowoczesnych technologii (np. teleopieka). W przypadku tych usług ważne są miejsca ich świadczenia. Mogą być one stałe lub krótkookresowe, dzienne lub całodobowe. Przy czym te pierwsze mają służyć przede wszystkim jako działania wspierające opiekunów faktycznych. W wyniku realizacji projektu liczba miejsc świadczenia usług opiekuńczych powinna wzrosnąć (w istniejących lub nowych podmiotach), przy czym ten wzrost powinien dotyczyć tylko usług świadczonych w lokalnej społeczności.

W ramach działań pozwalających osobom z niepełnosprawnościami i osobom niesamodzielnym na w miarę możliwości samodzielne funkcjonowanie mogą być finansowane działania zwiększające mobilność, autonomię, bezpieczeństwo (np. likwidowanie barier architektonicznych w miejscu zamieszkania, sfinansowanie wypożyczenia sprzętu niezbędnego do opieki nad osobami niesamodzielnymi lub sprzętu zwiększającego samodzielność osób, usługi dowożenia posiłków, przewóz do miejsca pracy lub ośrodka wsparcia). Działania tego rodzaju mają być realizowane wyłącznie jako element kompleksowych projektów dotyczących usług asystenckich lub usług opiekuńczych i mogą być finansowane z EFS lub w ramach *cross-financingu*.

Bardzo ważnym obszarem do zagospodarowania przez organizacje obywatelskie są działania wspierające opiekunów faktycznych osób niesamodzielnych (głównie członkowie rodziny). Możliwe są projekty nastawione na poprawę kompetencji faktycznych opiekunów w zakresie opieki (zajęcia edukacyjne, grupy wymiany doświadczeń), poradnictwo w różnych sprawach dla opiekunów faktycznych (psychologiczne, prawne), tworzenie miejsc krótkookresowego pobytu dziennego lub całodobowego zastępujących opiekunów faktycznych, finansowanie usług opiekuńczych i asystenckich, które umożliwią faktycznym opiekunom aktywność społeczną, zawodową lub edukacyjną (usługi w miejscu zamieszkania opiekuna i podopiecznego).

W przypadku usług asystenckich dla osób z niepełnosprawnościami projekty powinny prowadzić do zwiększania liczby miejsc świadczenia takich usług w istniejących lub nowych podmiotach oraz zwiększanie liczby osób, które ich udzielają (przy spełnieniu pewnych warunków dotyczących kwalifikacji).

W przypadku projektów związanych z usługami opiekuńczymi i asystenckimi preferencje mają te skierowane do podopiecznych i opiekunów ubogich (dochód na osobę samotnie gospodarującą lub na osobę w rodzinie niższy niż 150% kryterium z pomocy społecznej). Możliwe są jednak projekty uwzględniające też inne osoby pod warunkiem przeprowadzenia oceny sytuacji materialnej, rodzinnej i zawodowej. W tym przypadku możliwe jest wprowadzenie odpłatności przez organizację (odpłatności muszą być zaplanowane we wniosku projektowym i stanowią wkład własny).

Organizacje realizujące projekty będą zobowiązane do zachowania trwałości miejsc świadczenia usług (instytucjonalna gotowość podmiotów do świadczenia usług) utworzonych w ramach projektu po jego zakończeniu. Okres wymaganej trwałości ma być równy co najmniej okresowi trwania projektu.

¹⁷ W Polsce podkreśla się, że opiekunowie osób niesamodzielnych nie mają dostępu do usług opieki wytchnieniowej lub zastępczej (*respite care*), zob. R. Bakalarczyk, *Zagrożenie ubóstwem osób niesamodzielnych i ich opiekunów oraz sposoby przeciwdziałania*, ekspertyza dla projektu „Razem budujemy Europę Socjalną”, 2014.

Projekty zorientowane na wsparcie rodziny i pieczę zastępczą

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej określa wiele różnych zadań, w szczególności asystentów rodziny i koordynatorów pieczy zastępczej (wsparcie dla rodzin zastępczych). Projekty organizacji wspomagające te rozwiązania będą się mieścić w obszarze usług społecznych o jakie tu chodzi.

W ramach projektów możliwe są działania zapobiegające umieszczaniu dzieci w pieczy zastępczej (a więc bardzo wiele możliwych sposobów wspierania różnych rodzin zagrożonych), o charakterze deinstytucjonalizacyjnym (tworzenie rodzinnych form pieczy zastępczej oraz placówek opiekuńczo-wychowawczych dla mniej niż 14 wychowanków), a także z zakresu wsparcia dziennego (tworzenie nowych miejsc w placówkach istniejących lub nowych placówek tego typu). W tym ostatnim przypadku poza tworzeniem nowych miejsc można też rozszerzyć ofertę wsparcia, ale też wymaga się, aby realizowane zajęcia rozwijały co najmniej dwie z ośmiu kompetencji kluczowych¹⁸.

W ramach projektów należy też przewidzieć kształcenie kandydatów na rodziny zastępcze oraz dla osób prowadzących rodzinne domy dziecka i dyrektorów placówek opiekuńczo-wychowawczych dla mniej niż 14 wychowanków.

Podobnie jak w przypadku miejsc świadczenia usług opiekuńczych i asystenckich organizacje realizujące projekty i tworzące miejsca świadczenia usług wspierania rodziny będą zobowiązane do zachowania ich trwałości (instytucjonalna gotowość podmiotów do świadczenia usług). Okres wymaganej trwałości utworzonych miejsc po zakończeniu projektu ma być równy co najmniej okresowi trwania projektu.

Projekty zorientowane na mieszkalnictwo wspomagane

W Krajowym Programie Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu jeden z priorytetów dotyczy przeciwdziałania niepewności mieszkaniowej i bezdomności. Jeżeli dodamy do tego preferencję dla usług świadczonych w społeczności lokalnej i deinstytucjonalizacji, to otrzymamy bardzo duży obszar do zagospodarowania przez projekty organizacji obywatelskich. Wytyczne dotyczące celu CT9 są tu jednak najmniej rozbudowane, co może oznaczać w praktyce przyzwolenie na większą innowacyjność po stronie organizacji. O ile oczywiście w dokumentach wojewódzkich nie dojdzie do dalszych szczegółowych uregulowań.

Projekty w zakresie mieszkalnictwa wspomagane mogą być zorientowane na obecne już w ustawie o pomocy społecznej mieszkalnictwo chronione (obowiązuje też rozporządzenie o standardach tych mieszkań), ale też mieszkania treningowe (okresowe mające na celu przygotowanie do samodzielnego życia) i wspierane (stała lub okresowa alternatywa dla placówek całodobowego pobytu, pomoc w samodzielnym życiu). Mieszkania wspierane mogą mieć też charakter okresowy, gdy mają służyć zastępstwu faktycznych opiekunów osób niesamodzielnym. Z mieszkalnictwa wspomagane wykluczono mieszkania socjalne.

Tabela Mieszkania treningowe i mieszkania wspierane

¹⁸ Należą do nich: porozumiewanie się w języku ojczystym, porozumiewanie się w językach obcych, kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne, kompetencje informatyczne, umiejętność uczenia się, kompetencje społeczne i obywatelskie, inicjatywność i przedsiębiorczość, świadomość i ekspresja kulturalna.

Typ usługi	Główny cel	Adresaci, grupy docelowe, w szczególności	Standardy
Mieszkania chronione	Przygotowanie do prowadzenia samodzielnego życia Zastępuje pobyt w placówce zapewniającej całodobową opiekę	Osoby z zaburzeniami psychicznymi Osoby opuszczające pieczę zastępczą Osoby opuszczające młodzieżowy ośrodek wychowawczy, zakład dla nieletnich Cudzoziemcy, którzy uzyskali w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy, ochronę uzupełniającą lub zezwolenie na pobyt czasowy	Rozporządzenie MPiPS
Mieszkanie treningowe	Przygotowanie do prowadzenia samodzielnego życia w społeczności lokalnej	Osoby opuszczające pieczę zastępczą Osoby bezdomne Osoby z zaburzeniami psychicznymi	Wytyczne MliR (spełniają definicję usług świadczonych w lokalnej społeczności)
Mieszkanie wspierane	Zapewnienie pomocy w prowadzeniu samodzielnego życia	Osoby starsze Osoby z niepełnosprawnościami Osoby niesamodzielne Osoby wymagające wsparcia w formie usług opiekuńczych	Wytyczne MliR (spełniają definicję usług świadczonych w lokalnej społeczności)

Źródło: opracowanie własne

Ze względu na wymagania zawarte w standardach mieszkań chronionych, możliwe że łatwiej będzie organizacjom zaprojektować działania w postaci mieszkań treningowych i wspieranych.

Podobnie, jak w przypadku innych usług wymagane będzie zapewnienie trwałości, czyli instytucjonalnej gotowości organizacji do świadczenia usług w okresie co najmniej takim, na jaki był przewidziany projekt.

Ważnym aspektem usług opartych na mieszkaniach jest ich pozyskiwanie, a jedną z dróg ku temu są remonty istniejących zasobów. W projektach mieszkalnictwa wspomaganego można je przewidzieć, wówczas usługi można sfinansować z priorytetu usług społecznych, a pozyskanie poprzez remont sfinansowane będzie w ramach priorytetu dotyczącego infrastruktury społecznej. Jeżeli do tego przy usługach i remontach będą zatrudnione osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem, to uzyskana zostanie kompleksowość projektu.

Projekty zorientowane na podmioty ekonomii społecznej

Działania na rzecz ekonomii społecznej zostały wyjątkowo dobrze przygotowane do okresu 2014-2020. Po pierwsze, rząd przyjął Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej, a po drugie, każde województwo opracowało program rozwoju ekonomii społecznej.¹⁹

¹⁹ W Sejmie przedstawiono projekt ustawy o przedsiębiorstwie społecznym i wspieraniu podmiotów ekonomii społecznej, ale nie wiadomo czy zostanie ona przyjęta (po pierwszym czytaniu pod koniec czerwca 2015 r.

Za podmioty ekonomii społecznej (PES) mogą być uznane spółdzielnie socjalne, spółdzielnie pracy oraz inwalidów i niewidomych, centra i kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej i warsztaty terapii zajęciowej, organizacje pozarządowe lub podmioty, o których mowa w ustawie o działalności pożytku publicznego (w tym prowadzące działalność gospodarczą oraz spółki non-profit o ile udział sektora publicznego wynosi nie więcej niż 50%). Te różne podmioty zostały podzielone na cztery szersze kategorie: przedsiębiorstwa społeczne (tu zaliczono spółdzielnie socjalne), podmioty reintegracji społecznej i zawodowej (CIS, KIS, ZAZ, WTZ), organizacje pożytku publicznego, podmioty sfery gospodarczej (cel społeczny jest racją bytu dla działalności komercyjnej). Podział ten nie jest jasny: pierwsza kategoria obejmuje ostatnią, a dwie ostatnie częściowo pokrywają się. Mimo takiej szerokiej listy dziwić musi pozostawienie poza nią środowiskowych domów samopomocy w kategorii podmiotów reintegracyjnych. ŚDSy stosują głównie terapię zajęciową podobnie jak WTZy i są nastawione na reintegrację społeczną.

Pośród wymienionych kategorii PES nową jest przedsiębiorstwo społeczne. Nie ma ono jeszcze definicji ustawowej (ustawa jest procedowana w Sejmie, lipiec 2015). Zostało ono zdefiniowane w wytycznych CT9 jako podmiot prowadzący zarejestrowaną i wyodrębnioną organizacyjnie i rachunkowo działalność gospodarczą po spełnieniu jednoczesnym kilku warunków:

- 1) zatrudnienie co najmniej 50% bezrobotnych, 30% osób o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności lub realizacja usług społecznych, usług opieki nad dzieckiem w wieku do lat 3, usług wychowania przedszkolnego przy zatrudnieniu co najmniej 20% osób bezrobotnych lub niepełnosprawnych w stopniu umiarkowanym lub znacznym;
- 2) cały zysk lub nadwyżkę bilansową przeznacza na wzmocnienie przedsiębiorstwa i działalność w zakresie reintegracji zawodowej i społecznej lub na działalność pożytku publicznego na rzecz społeczności lokalnej;
- 3) demokratyczne zarządzanie (spółdzielnie) lub posiadanie ciała konsultacyjno-doradczego z udziałem pracowników lub innych interesariuszy;
- 4) wprowadzono limity wynagrodzeń kadry zarządzającej (konkretnych kwot tych limitów nie wskazano).

Organizacje nastawione na projekty w tym obszarze mogą otrzymać wsparcie finansowe zwrotne (pożyczki dla istniejących PES na lepszych warunkach niż dostępne na rynku), oraz wsparcie finansowe bezwrotne (dotacje). W przypadku dotacji są one przeznaczone na tworzenie nowych miejsc pracy w nowych PES, w istniejących PES, a także w innych podmiotach pod warunkiem ich przekształcenia w przedsiębiorstwa społeczne²⁰. Warunkiem otrzymania dotacji jest przedstawienie biznesplanu.

Przyznawanej dotacji powinny towarzyszyć usługi wspierające dla zakładających przedsiębiorstwa społeczne (podnoszenie wiedzy, rozwijanie umiejętności poprzez szkolenia, warsztaty, monitoring, coaching, wizyty studyjne etc.), a także w zakresie kompetencji i kwalifikacji dla jego pracowników oraz o charakterze pomocy w uzyskaniu stabilności i samodzielności funkcjonowania. To ostatnie zostało nazwane wsparciem pomostowym. Przewidziano jego finansową i usługową formę świadczone od 6 do 12 miesięcy. Oznacza to, że w ramach projektu na przedsiębiorstwo społeczne

została odesłana do Komisji Polityki Społecznej i Rodziny). Proces legislacyjny: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=DD4D8E7C546E71C3C1257E6900475E82>

²⁰ Preferowane obszary tworzenia tych miejsc pracy w województwach: zrównoważony rozwój, solidarność pokoleń, polityka rodzinna, turystyka społeczna, budownictwo społeczne, lokalne produkty kulturowe oraz w kierunkach rozwoju określonych w strategii rozwoju województwa i w regionalnym programie rozwoju ekonomii społecznej.

można otrzymać dotacje, usługi towarzyszące i wsparcie pomostowe (tu dodatkowe środki finansowe).

Wymogiem jest zapewnienie trwałości stworzonych miejsc pracy przez okres co najmniej 12 miesięcy od dnia przyznania dotacji lub utworzenia miejsca pracy. Zwolnienie tak zatrudnionego pracownika jest możliwe, ale tylko z przyczyn leżących po jego stronie.

Projekty zorientowane na podmioty wspierające podmioty ekonomii społecznej

Z perspektywy 2007-2013 znane są już ośrodki wspierania ekonomii społecznej (OWES). W nowym okresie również przewidziano projekty na taką działalność.

OWES mają być operatorem dotacji dla PES i usług im towarzyszących oraz współpracować z PUP przy dotacjach na tworzenie spółdzielni socjalnych i przystępowanie do nich. OWES mają być wybierane na co najmniej 3 lata i powinny posiadać akredytację MPiPS dla wszystkich typów oferowanych usług (z wymogiem poddawania się jej w okresie realizacji projektu). Brak uzyskania kolejnej akredytacji zagrożony jest rozwiązaniem umowy na projekt.

Ważne dla organizacji chcących prowadzić OWES jest zastosowanie specyficznych wskaźników obowiązkowych do monitorowania. Przewidziano je dla usług animacyjnych, inkubacyjnych i biznesowych (usługi wsparcia).

Tabela Wskaźniki dla usług OWES

Rodzaj usługi	Cel usługi	Wskaźniki dla OWES
Animacyjne	Tworzenie grup mających na celu utworzenie PES lub rozwój ekonomii społecznej	1) Liczba grup inicjatywnych, które w wyniku działalności OWES wypracowały założenia co do utworzenia podmiotu ekonomii społecznej; 2) Liczba środowisk, które w wyniku działalności OWES przystąpiły do wspólnej realizacji przedsięwzięcia mającego na celu rozwój ekonomii społecznej;
Inkubacyjne	Tworzenie miejsc pracy i PES	1) Liczba miejsc pracy utworzonych w wyniku działalności OWES dla osób, wskazanych w definicji przedsiębiorstwa społecznego; 2) Liczba organizacji pozarządowych prowadzących działalność odpłatną pożytku publicznego lub działalność gospodarczą utworzonych w wyniku działalności OWES
Biznesowe	Wspieranie utworzonych PES	1) liczba miejsc pracy w przeliczeniu na pełne etaty utworzonych w wyniku działalności OWES we wspartych przedsiębiorstwach społecznych; 2) Procent wzrostu obrotów przedsiębiorstw społecznych objętych wsparciem

Źródło: opracowanie własne

Organizacje prowadzące projekty OWES powinny współpracować z pośrednikami finansowymi (bezpośrednie instrumenty finansowe dla PES), a także z innymi beneficjentami działającymi w obszarze CT9 – miejsca pracy dla osób wychodzących z WTZ, CIS, placówek opiekuńczo-

wychowawczych, zakładów poprawczych itp. Kolejny podmiot obowiązkowej współpracy to ROPS (regionalny koordynator ekonomii społecznej). Współpraca ta powinna być prowadzona w celu m.in. zwiększania stosowania klauzul społecznych, społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych oraz zlecania usług (ustawa o działalności pożytku publicznego).

Organizacje w tym obszarze mogą również projektować działania koordynacyjne, np. sieci współpracy OWES, sieci PES, współpraca PES z różnymi podmiotami publicznymi (rynek pracy, pomocy społecznej, szkolnictwa), współpraca PES z biznesem.

Udział organizacji w projektach rewitalizacyjnych

Rewitalizacja rozumiana kompleksowo, czyli uwzględniająca co najmniej aspekty społeczne i gospodarcze odpowiada koncepcji wszechstronnych inicjatyw społecznościowych w innych krajach i im podobnych w innych krajach²¹.

W wytycznych MliR dotyczących rewitalizacji dwa cele tematyczne uznano za kluczowe: promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników (CT8) oraz będący przedmiotem tego przewodnika CT9 (wyjątkiem było uznanie za uzupełniające, a nie kluczowe, ułatwiania dostępu do niedrogich, trwałych oraz wysokiej jakości usług)²². Oznacza to, że organizacje projektujące działania w obszarze CT9 powinny zwrócić szczególną uwagę na projekty rewitalizacyjne.

Ustawa o rewitalizacji została uchwalona przez Sejm 23 lipca, jeżeli Senat i Prezydent nie będą próbowali jej zablokować, to wejdzie ona w życie. W uzasadnieniu do projektu ustawy podsumowano doświadczenia rewitalizacyjne okresu 2007-2013 w taki sposób: „działania rewitalizacyjne były często niewystarczająco skoncentrowane (i problemowo, i terytorialnie). Potrzebne jest także większe angażowanie organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów bezpośrednio zainteresowanych rezultatami rewitalizacji, nie tylko poprzez pozyskiwanie danych i informacji, ale także stymulowanie bezpośredniego zaangażowania, w tym powierzanie im realizacji działań społecznych”²³. Wśród barier organizacyjnych procesu rewitalizacji wskazano „brak kompleksowości prowadzonych działań, sprowadzanie rewitalizacji do procesu budowlanego, pomijanie czynników społecznych w przygotowaniu i realizacji procesów rewitalizacji”²⁴.

W ustawie zdefiniowano rewitalizację jako: „proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji”²⁵. Do interesariuszy

²¹ Zob. R. Szarfenberg, *Ewaluacja organizowania i rozwoju społeczności lokalnej, czyli o odmianach i sprawności trzeciej metody pracy socjalnej*, w: J. Kowalczyk red. „Programy Aktywności Lokalnej - nowa jakość w pomocy społecznej? Doświadczenia w organizowaniu społeczności lokalnych i aktywizowaniu grup wymagających wsparcia”, MOPS, Kraków 2012.

²² *Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 (do konsultacji zewnętrznych)*, 22 marca 2015, s. 10. Ze względu na to, że ustawa o rewitalizacji została już uchwalona przez Sejm, zapewne wytyczne będą dostosowane do treści ustawy.

²³ Uzasadnienie dla projektu ustawy o rewitalizacji:

<<http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/B67AD515FC6B84E9C1257E770034679F/%24File/3594-uzasadnienie.docx>>

²⁴ Tamże.

²⁵ Przebieg prac nad ustawą:

rewitalizacji zaliczono poza mieszkańcami, również podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić na obszarze gminy działalność społeczną, w tym organizacje pozarządowe i grupy nieformalne. Kluczowe znaczenie dla organizacji obywatelskich ma partycypacja społeczna, która powinna obejmować przygotowanie, prowadzenie i ocenę rewitalizacji z aktywnym udziałem interesariuszy (przez co jednak głównie rozumiano udział w konsultacjach i w Komitecie Rewitalizacji, zob. rozdział 2 ustawy).

Dla prowadzenia rewitalizacji kluczowe znaczenie ma definicja obszaru zdegradowanego w stanie kryzysowym²⁶. Podstawową cechą takich obszarów jest koncentracja negatywnych zjawisk społecznych. Do tych zjawisk zaliczono w szczególności bezrobocie, ubóstwo, przestępczość, niski poziom edukacji lub kapitału społecznego, a także niewystarczający poziom uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym. Aby obszar charakteryzujący się koncentracją negatywnych zjawisk społecznych uznać za zdegradowany na jego terytorium powinny też mieć miejsce negatywne zjawiska z co najmniej jednej kategorii:

- 1) gospodarcze (np. niski poziom przedsiębiorczości, słaba kondycja lokalnych przedsiębiorstw),
- 2) środowiskowe (np. przekroczenie norm środowiskowych, koncentracja zagrażających odpadów),
- 3) przestrzenno-funkcjonalne (np. niewystarczające wyposażenie w infrastrukturę techniczną i społeczną, jej zły stan),
- 4) techniczne (np. degradacja stanu technicznego obiektów budowlanych o przeznaczeniu mieszkaniowym, niski poziom efektywności energetycznej budynków).

Gmina powinna wyznaczyć obszar lub obszary rewitalizacji na terytorium uznanym za obszar zdegradowany (tu również mogą być wyznaczone podobszary). Może być to dokonane na podstawie diagnozy, ale też na podstawie już przyjętych w gminie dokumentów strategiczno-planistycznych. Projekty rewitalizacji powinny wynikać z gminnych programów rewitalizacji²⁷, więc organizacje chcące wziąć udział w tych projektach powinny dobrze się z nimi zapoznać. W przypadku braku takiego programu organizacje powinny zachęcać organy gmin do ich sporządzenia we współpracy z organizacjami i uchwalenia, gdyż jest to podstawowy warunek, aby projekty rewitalizacyjne miały szansę na dofinansowanie. W przypadku, gdy program rewitalizacji już został uchwalony organizacje mogą sprawdzić, czy jest on zgodny ze standardami MliR i po stwierdzeniu rozbieżności (szczególnie w obszarze partycypacji społecznej) wnioskować o jego aktualizację (minimalny zakres programu rewitalizacji i weryfikacja zawartości zob. załącznik nr 6). Rejestracja i weryfikacja programów rewitalizacji ma być prowadzona przez instytucje zarządzające RPO. Będzie to ważne źródło informacji dla organizacji, które będą zainteresowane udziałem w projektach rewitalizacyjnych.

<<http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=647922915F2AB366C1257E7700366F7E>>. Treść ustawy uchwalonej przez Sejm:

<http://orka.sejm.gov.pl/proc7.nsf/ustawy/3594_u.htm>.

²⁶ Stan kryzysowy to „sytuacja, w której mierniki poziomu rozwoju społecznego oraz gospodarczego i przestrzennego, infrastrukturalnego lub środowiskowego są na niskim poziomie lub obserwuje się ich silną tendencję spadkową. Za stan kryzysowy można uznać także sytuację występowania intensywnych problemów społecznych i gospodarczych lub przestrzennych”, *Wytyczne w zakresie rewitalizacji...* op. cit.

²⁷ Znaczy to, że projekt został „zaplanowany w programie rewitalizacji i ukierunkowany na osiągnięcie jego celów lub logicznie powiązany z treścią i celami programu, zgłoszony do objęcia albo objęty współfinansowaniem UE z jednego z funduszy strukturalnych albo Funduszu Spójności w ramach programu operacyjnego Wynikanie projektu rewitalizacyjnego z programu rewitalizacji oznacza wskazanie go wprost w programie rewitalizacji albo określenie go w ogólnym (zbiorczym) opisie innych, uzupełniających rodzajów działań rewitalizacyjnych”, *Wytyczne w zakresie rewitalizacji...* op. cit.

Ze względu na to, że projekty rewitalizacyjne mają komponenty infrastrukturalne organizacje obywatelskie powinny szukać partnerów wśród firm specjalizujących się w tego typu inwestycjach.

Infrastruktura społeczna

Infrastrukturą społeczną wspieraną ze środków europejskich w świetle wytycznych CT9 są obiekty:

- a) służące aktywizacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym;
- b) umożliwiające realizację usług świadczonych w lokalnej społeczności;
- c) niezbędne do rozwoju usług opieki nad dziećmi w wieku do lat 3.

We wsparciu preferowane powinna być infrastruktura służąca zwiększaniu dostępności do usług świadczonych w lokalnej społeczności. Nie może być zaś wspierana infrastruktura opieki instytucjonalnej, czyli placówek wieloosobowego całodobowego pobytu i opieki, w których liczba mieszkańców jest większa niż 30 osób, gdzie usługi nie są świadczone w sposób zindywidualizowany, a mieszkańcy są odizolowani od ogółu społeczności lub zmuszeni do mieszkania razem. Dotyczy to też placówek opiekuńczo-wychowawczych dla więcej niż 14 osób.

Wspieranie infrastruktury społecznej może mieć różne formy, w szczególności: 1) adaptacja, remont lub przebudowa lokalu lub budynku, 2) budowa, rozbudowa lub nadbudowa budynku.

W projektach typu inwestycji w infrastrukturę społeczną preferowane też powinno być kompleksowe wsparcie dla osób z niepełnosprawnościami, czyli: „kompleksowych inwestycji infrastrukturalnych zaspokajających zarówno potrzeby mieszkaniowe osób z niepełnosprawnościami w formie mieszkań wspomaganych, jak i potrzeby rehabilitacji i reintegracji zawodowej i społecznej”.

Z powyższego wynikają ważne wnioski dla organizacji, które mają pomysły na uzyskanie lub przystosowanie społeczne infrastruktury, aby stała się ona miejscami świadczenia aktywnej integracji i/lub usług w lokalnej społeczności. Wydaje się, że aby organizacje mogły skorzystać z środków na infrastrukturę społeczną konieczne jest łączenie w projektach działań z zakresu aktywnej integracji i/lub usług społecznych z działaniami z zakresu infrastruktury społecznej. Te ostatnie wymagają udziału firm budowlanych lub przedsiębiorstw społecznych (spółdzielni socjalnych itp.) mających takie usługi w ofercie, więc wymaga to współpracy, co najmniej dwóch podmiotów: organizacji specjalizującej się w usługach udzielanych w społeczności lokalnej oraz wspomnianych podmiotów (projekty partnerskie). Przy współpracy z przedsiębiorstwem społecznym równocześnie realizowana może być aktywna integracja w ramach tego podmiotu. W ten sposób organizacje uzyskują efekt synergii i komplementarności różnych działań, a także zwiększają zakres oddziaływania projektu.

Dokumenty i literatura

Wytyczne MliR

Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020, MliR, 28 maja 2015.

Założenia dla instytucji zarządzających dotyczące oceny potencjału i doświadczenia projektodawców oraz źródeł współfinansowania krajowego dla środków EFS w ramach programów operacyjnych 2014-2020, MliR, 5 grudnia 2014.

Wytyczne w zakresie kwalifikowalności wydatków w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności na lata 2014-2020, MliR, 10 kwietnia 2015.

Wytyczne w zakresie monitorowania postępu rzeczowego realizacji programów operacyjnych na lata 2014-2020, MliR, 22 kwietnia 2015.

Wytyczne w zakresie kontroli realizacji programów operacyjnych na lata 2014-2020, MliR, 28 maja 2015.

Podręcznik wnioskodawcy i beneficjenta programów polityki spójności 2014-2020 w zakresie informacji i promocji, MliR, 9 lipca 2015.

Podręcznik beneficjenta SL2014-2020, wersja 1.0.

Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego w obszarze zdrowia na lata 2014-2020, MliR, projekt z 17.07.2015.

Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020, MliR, projekt z 22 marca 2015.

Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego w obszarze rynku pracy na lata 2014-2020, MliR, 22 lipca 2015.

Dokumenty programowe

Umowa partnerstwa, MliR, 23 maja 2014.

Wojewódzkie RPO i SZOOP (informacje o wersjach SZOOP zob. załącznik 3)

Literatura

P. Arak i inni, *Krajowy Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2012. Rozwój regionalny i lokalny*, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), 2012.

R. Bakalarczyk, *Zagrożenie ubóstwem osób niesamodzielnych i ich opiekunów oraz sposoby przeciwdziałania*, ekspertyza dla projektu „Razem budujemy Europę Socjalną”, 2014.

R. Szarfenberg, *Konkretyzacja i koordynacja celów polityki publicznej w wielopoziomowym rządzeniu. Przykład celu Unii Europejskiej w zakresie ubóstwa*, Studia z Polityki Publicznej, w redakcji.

R. Szarfenberg, *Nowy priorytet EFS – promowanie włączenia / integracji społecznej i zwalczanie ubóstwa*, ekspertyza dla Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, 2012.

R. Szarfenberg, *Reintegracja społeczna w spółdzielczości socjalnej: pojęcia i pomiar*, ekspertyza dla projektu "System wzmacniania potencjału i kompetencji sektora spółdzielczości socjalnej oraz stworzenie sieci współpracy z instytucjami rynku pracy oraz pomocy i integracji społecznej", 2015.

R. Szarfenberg, *Ewaluacja organizowania i rozwoju społeczności lokalnej, czyli o odmianach i sprawności trzeciej metody pracy socjalnej*, w: J. Kowalczyk red. „Programy Aktywności Lokalnej - nowa jakość w pomocy społecznej? Doświadczenia w organizowaniu społeczności lokalnych i aktywizowaniu grup wymagających wsparcia”, MOPS, Kraków 2012.

Załączniki

Załącznik 1. Podstawowe zasady realizacji działań CT9²⁸

1. podejmowane w programach realizujących CT9 przedsięwzięcia powiązane z włączeniem społecznym i redukcją ubóstwa powinny prowadzić do zwiększenia szans na zatrudnienie,
2. realizacja CT9 odbywa się w oparciu o wyznaczone obszary deficytowe, zidentyfikowane na podstawie wybranego zestawu wskaźników odnoszących się do sytuacji społeczno-gospodarczej danej jednostki terytorialnej (gminy/ powiatu), w szczególności uwzględniane są wskaźniki dotyczące ubóstwa, wykluczenia społecznego, stanu zdrowia i poziomu edukacji np. lokalny wskaźnik rozwoju społecznego (Local Human Development Index)²⁹. Interwencja skorelowana jest z uwarunkowaniami terytorialnymi i specyficznymi problemami znajdującymi potwierdzenie w odpowiednich wskaźnikach.
3. oczekiwane wartości docelowe wskaźników efektywności zatrudnieniowej w projektach EFS powinny uwzględniać specyfikę grup docelowych i długi okres, w którym będą pojawiać będą się rezultaty podejmowanych działań,
4. silniejsza koncentracja środków na obszarach cechujących się największymi zapóźnieniami społeczno-gospodarczymi jest niezbędna w kontekście zróżnicowań wewnątrzregionalnych i potrzeby osiągnięcia większej spójności społeczno-gospodarczej w poszczególnych województwach,
5. koncentracja wsparcia ma nie tylko wymiar terytorialny, ale odnosi się także do zidentyfikowanych specyficznych grup defaworyzowanych,
6. przedsięwzięcia infrastrukturalne finansowane z EFRR powinny być powiązane z realizacją celów w zakresie włączenia społecznego i walki z ubóstwem rozumianych w sposób zdefiniowany w UP,
7. działania rewitalizacyjne powinny mieć charakter kompleksowy i wynikać z krajowych, regionalnych i lokalnych programów/planów lub dokumentów im równoważnych, uwzględniających krajowe ramy przygotowane przez ministra właściwego ds. rozwoju regionalnego,
8. wszystkie wspierane przedsięwzięcia będą uwzględniać konieczność dostosowania infrastruktury i wyposażenia do potrzeb osób niepełnosprawnych,
9. wszystkie wspierane działania mające na celu poprawę dostępności do usług społecznych będą zgodne z założeniami europejskich zasad odejścia od form opieki instytucjonalnej na rzecz opieki środowiskowej (nie wykluczając stacjonarnych form opieki).

²⁸ Umowa Partnerstwa, s. 141, w oryginale była to lista punktowa a nie numerowana.

²⁹ LHDI został oszacowany w 2012 r. patrz: P. Arak i inni, *Krajowy Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2012. Rozwój regionalny i lokalny*, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP).

Załącznik 2. Założenia MliR dotyczące potencjalnego źródła wkładu własnego i jego wymaganej wysokości w zakresie CT9³⁰

Przykładowe typy operacji	Przykładowi beneficjenci	Potencjalne źródło wkładu własnego	Wymagana wysokość wkładu własnego
PI 9i. aktywna integracja, w szczególności w celu poprawy zatrudnialności			
programy na rzecz integracji osób i rodzin wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym ukierunkowane na aktywizację społeczno-zawodową wykorzystującą instrumenty aktywizacji edukacyjnej, zdrowotnej, społecznej, zawodowej	ośrodki pomocy społecznej powiatowe centra pomocy rodzinie	środki PFRON (dot. PCPR) środki Funduszu Pracy - prace społecznie użyteczne (dot. OPS) zasiłki z budżetu państwa wkład związany z potencjałem kadrowym wkład niepieniężny związany z udostępnieniem pomieszczeń na działania merytoryczne, pracą wolontariusza środki JST	20% wartości projektu – Mazowsze 15% wartości projektu - pozostałe województwa
	podmioty ekonomii społecznej inne podmioty niepubliczne	wkład niepieniężny związany z udostępnieniem pomieszczeń na działania merytoryczne, pracą wolontariusza wkład związany z potencjałem kadrowym środki Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej (w przypadku projektów skierowanych do osób wychodzących z zakładów karnych i aresztów śledczych)	5% wartości projektu
usługi reintegracji i rehabilitacji społeczno-zawodowej w szczególności w CIS, KIS, ZAZ, WTZ, w tym tworzenie nowych miejsc aktywizacji oraz wsparcie nowych osób w istniejących podmiotach	CIS KIS ZAZ WTZ	wkład niepieniężny związany z udostępnieniem pomieszczeń na działania merytoryczne, pracą wolontariusza wkład związany z potencjałem kadrowym środki Funduszu Pracy	5% wartości projektu
koordynacja i monitorowanie działań na rzecz aktywnej integracji w regionie	JST - ROPS	wkład niepieniężny związany z udostępnieniem pomieszczeń na działania merytoryczne, pracą wolontariusza wkład związany z potencjałem kadrowym środki JST	20% wartości projektu - Mazowsze 15% wartości projektu - pozostałe

³⁰ Założenia dla instytucji zarządzających dotyczące oceny potencjału i doświadczenia projektodawców oraz źródeł współfinansowania krajowego dla środków EFS w ramach programów operacyjnych 2014-2020. MliR, 5 grudnia, 2014, s. 15-17.

			województwa
PI 9iv. ułatwianie dostępu do niedrogich, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym			
świadczenie spersonalizowanych i zintegrowanych usług społecznych (m.in. pomocy społecznej, wsparcia rodziny i pieczy zastępczej, opiekuńczych i zdrowotnych) w celu zwiększenia ich dostępności	podmioty ekonomii społecznej JST inne podmioty niepubliczne	wkład niepieniężny związany z udostępnieniem pomieszczeń na działania merytoryczne, pracą wolontariusza wkład związany z potencjałem kadrowym środki JST środki Funduszu Dopląt (w przypadku projektów dotyczących mieszkalnictwa - w zakresie działań objętych <i>cross-financingiem</i>)	5% wartości projektu
wspieranie usług opieki nad osobami zależnymi (z wyłączeniem wsparcia przewidzianego w innych PI w zakresie opieki żłobkowej i przedszkolnej) oraz poprawa dostępu do usług opiekuńczych w wymiarze jakościowym i ilościowym - m.in. tworzenie miejsc opieki	podmioty ekonomii społecznej JST inne podmioty niepubliczne	wkład niepieniężny związany z udostępnieniem pomieszczeń na działania merytoryczne, pracą wolontariusza wkład związany z potencjałem kadrowym opłaty za opiekę dla osób niesamodzielnych, z wyłączeniem osób, których sytuacja materialna (lub ich opiekunów) nie pozwala na wnoszenie opłat środki JST	10% wartości projektu
PI 9v. Wspieranie gospodarki społecznej i przedsiębiorstw społecznych			
świadczenie usług wsparcia dla rozwoju ekonomii społecznej (w tym usług animacyjnych i inkubacyjnych oraz usług dla istniejących podmiotów ekonomii społecznej) dotacje na tworzenie podmiotów ekonomii społecznej	ośrodki wsparcia ekonomii społecznej	wkład niepieniężny związany z udostępnieniem pomieszczeń na działania merytoryczne, pracą wolontariusza wkład związany z potencjałem kadrowym	5% wartości projektu pomniejszonej o wartość dotacji na tworzenie podmiotów ekonomii społecznej
działania na rzecz podnoszenia kwalifikacji zawodowych i doświadczenia zawodowego pracowników podmiotów ekonomii społecznej	ośrodki wsparcia ekonomii społecznej inne podmioty niepubliczne	wkład niepieniężny związany z udostępnieniem pomieszczeń na działania merytoryczne, pracą wolontariusza wkład związany z potencjałem kadrowym środki JST	5% wartości projektu
koordynacja i monitorowanie rozwoju ekonomii społecznej w regionie, w tym przygotowanie lub aktualizacja, realizacja i	JST - ROPS	wkład niepieniężny związany z udostępnieniem pomieszczeń na działania merytoryczne, pracą wolontariusza wkład związany z potencjałem	20% wartości projektu - Mazowsze

monitorowanie regionalnego wieloletniego planu rozwoju ekonomii społecznej		kadrowym środkami JST	15% wartości projektu - pozostałe województwa
PI 9vi. lokalne strategie rozwoju realizowane przez społeczność			
realizacja projektów w ramach LSR	lokalne grupy działania	wkład niepieniężny związany z udostępnieniem pomieszczeń na działania merytoryczne, pracą wolontariusza wkład związany z potencjałem kadrowym środkami JST	20%* wartości projektu - Mazowsze 15%* wartości projektu - pozostałe województwa

**poziom wkładu własnego może zostać obniżony o 10 p.p. w przypadku gdy RLKS realizowany jest w ramach wyodrębnionej osi priorytetowej*

Załącznik 3. Osie priorytetowe i działania w zakresie celu tematycznego CT9 na podstawie szczegółowych opisów osi priorytetowych (stan na lipiec 2015)

Województwo	Wersja SZOOP	Data SZOOP	Nazwa i numer osi priorytetowej CT9	Główne działania i numer w SZOOP
Dolnośląskie	Projekt, wersja 1	04.03.15	Włączenie społeczne 9 Infrastruktura spójności społecznej 6	Aktywna integracja 9.1 Dostęp do wysokiej jakości usług społecznych 9.2 Dostęp do wysokiej jakości usług zdrowotnych 9.3 Wspieranie gospodarki społecznej 9.4 Inwestycje w infrastrukturę społeczną 6.1 Rewitalizacja zdegradowanych obszarów 6.3
Kujawsko-pomorskie	Projekt, wersja 1	10.06.15	Solidarne społeczeństwo 9 Solidarne społeczeństwo i konkurencyjne kadry 6 Rozwój lokalny kierowany przez społeczność 7	Aktywne włączenie i rozwój usług społecznych w ramach ZIT 9.1 Aktywne włączenie społeczne 9.2 Rozwój usług zdrowotnych i społecznych 9.3 Wzmocnienie sektora ekonomii społecznej 9.4 Rewitalizacja obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych 6.2 Rozwój lokalny kierowany przez społeczność 7.1
Lubelskie	Załącznik do uchwały ZW	07.07.15	Włączenie społeczne 11 Infrastruktura społeczna 13	Aktywne włączenie 11.1 Usługi społeczne i zdrowotne 11.2 Ekonomia społeczna 11.3 Infrastruktura usług społecznych 13.2 Rewitalizacja obszarów miejskich 13.3 Rewitalizacja obszarów wiejskich 13.4 Rewitalizacja Lubelskiego Obszaru Funkcjonalnego w ramach ZIT 13.8
Lubuskie	Brak danych	16.06.15	Równowaga społeczna 7 (wyodrębniono programy AI dla ops i pcp)	Programy aktywnej integracji realizowane przez inne podmioty 7.3 Aktywne włączenie w ramach podmiotów

			Infrastruktura społeczna 9	integracji społecznej 7.4 Usługi społeczne 7.5 Wsparcie dla OWES i ROPS we wzmacnianiu sektora ekonomii społecznej 7.6 Infrastruktura zdrowotna i usług społecznych 9.1 Rozwój obszarów zmarginalizowanych 9.2
Łódzkie	Projekt, wersja 1	03.04.15	Włączenie społeczne 9 Infrastruktura dla usług społecznych 7 Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu 6	Aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym 9.1 Usługi na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym 9.2 Rozwój Ekonomii Społecznej 9.3 Infrastruktura opieki społecznej 7.3 Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego 6.3
Małopolskie	Załącznik do uchwały ZW	18.06.15	Region spójny społecznie 9 Rewitalizacja przestrzeni regionalnej 11	Aktywna integracja 9.1 Usługi społeczne i zdrowotne 9.2 Wsparcie ekonomii społecznej 9.3 Rewitalizacja miast 11.1 Odnowa obszarów wiejskich 11.2 Fundusz rewitalizacji i odnowy Małopolski 11.3 Rewitalizacja terenów przemysłowych 11.4
Mazowieckie	Załącznik do uchwały ZW, wersja 1.1	30.06.15	Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem 9 Jakość życia 6	Aktywizacja społeczno-zawodowa osób wykluczonych i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu 9.1 Usługi społeczne i usługi opieki zdrowotnej 9.2 Rozwój ekonomii społecznej 9.3 Rewitalizacja obszarów zmarginalizowanych 6.2
Opolskie	Załącznik do uchwały ZW, wersja 1, zakres EFS (opis tylko dwóch osi)	16.06.15	Brak danych	Brak danych

Podkarpackie	Załącznik do uchwały ZW, zakres EFS, projekt do konsultacji	22.05.15	Integracja społeczna 8 Spójność przestrzenna i społeczna 6 (brak opisu)	Aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym 8.1 Zwiększenie dostępu do usług społecznych i zdrowotnych 8.3 Poprawa dostępu do usług wsparcia rodziny i pieczy zastępczej 8.4 Wspieranie rozwoju sektora ekonomii społecznej w regionie 8.5
Podlaskie	Projekt, wersja 1	11.03.15	Poprawa spójności społecznej 7 Infrastruktura dla usług użyteczności publicznej 8 Rozwój lokalny 9 (brak opisu)	Rozwój działań aktywnej integracji 7.1 Rozwój usług społecznych 7.2 Wzmocnienie roli ekonomii społecznej w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa podlaskiego 7.3 Rewitalizacja 8.5
Pomorskie	Załącznik do uchwały ZW	30.06.15	Integracja 6 Konwersja 8	Aktywna integracja 6.1 Usługi społeczne 6.2 Ekonomia społeczna 6.3 Kompleksowe przedsięwzięcia rewitalizacyjne – wsparcie dotacyjne 8.1 Kompleksowe przedsięwzięcia rewitalizacyjne – wsparcie pozadotacyjne 8.2
Śląskie	Podpis ZW	08.05.15	Włączenie społeczne 9 Rewitalizacja oraz infrastruktura społeczna i zdrowotna 10	Aktywna integracja 9.1 Dostępne i efektywne usługi społeczne i zdrowotne 9.2 Rozwój ekonomii społecznej w regionie 9.3 Rozwój mieszkalnictwa socjalnego, wspomaganego i chronionego oraz infrastruktury usług społecznych 10.2 Rewitalizacja obszarów zdegradowanych 10.3
Świętokrzyskie	Wersja z opisem tylko dwóch priorytetów (8 i 10)	01.07.15	Włączenie społeczne i walka z ubóstwem 9 (na podstawie tabeli transpozycji, brak dokładnego opisu)	Aktywna integracja zwiększająca szanse na zatrudnienie 9.1 Ułatwianie dostępu do wysokiej jakości usług

				społecznych i zdrowotnych 9.2 Wspieranie ekonomii i przedsiębiorczości społecznej w celu ułatwienia dostępu do Zatrudnienia 9.3
Warmińsko-mazurskie	Brak dokumentu	Brak danych	Brak danych	Brak danych
Wielkopolskie	Podpis ZW, wersja 1.4	23.06.15	Włączenie społeczne 7 Infrastruktura dla kapitału ludzkiego 9	Aktywna integracja 7.1 Usługi społeczne i zdrowotne 7.2 Ekonomia społeczna 7.3 Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną i społeczną 9.1 Rewitalizacja obszarów problemowych 9.2
Zachodniopomorskie	Brak danych	25.06.2015	Włączenie społeczne 7	Programy na rzecz integracji osób i rodzin zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym ukierunkowane na aktywizację społeczno-zawodową wykorzystującą instrumenty aktywizacji edukacyjnej, społecznej, zawodowej 7.1

Źródło: opracowanie własne

Załącznik 4. Grupy docelowe projektów organizacji w zakresie CT9: osoby lub rodziny (i ich otoczenie) oraz środowiska zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym³¹

Osoby lub rodziny zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym:

- a) osoby lub rodziny korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej zgodnie z ustawą z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej lub kwalifikujące się do objęcia wsparciem pomocy społecznej, tj. spełniające co najmniej jedną z przesłanek określonych w art. 7 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej;
- b) osoby, o których mowa w art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym;
- c) osoby przebywające w pieczy zastępczej lub opuszczające pieczę zastępczą oraz rodziny przeżywające trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, o których mowa w ustawie z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej;
- d) osoby nieletnie, wobec których zastosowano środki zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości zgodnie z ustawą z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2014 r. poz. 382);
- e) osoby przebywające w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, o których mowa w ustawie z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.);
- f) osoby z niepełnosprawnością – osoby niepełnosprawne w rozumieniu ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2011 r. Nr 127, poz. 721, z późn. zm.), a także osoby z zaburzeniami psychicznymi, w rozumieniu ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 2011 r. Nr 231, poz. 1375);
- g) rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością, o ile co najmniej jeden z rodziców lub opiekunów nie pracuje ze względu na konieczność sprawowania opieki nad dzieckiem z niepełnosprawnością;
- h) osoby zakwalifikowane do III profilu pomocy, zgodnie z ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2015 r. poz. 149, z późn. zm.);
- i) osoby niesamodzielne (osoba niesamodzielną to osoba, która ze względu na podeszły wiek, stan zdrowia lub niepełnosprawność wymaga opieki lub wsparcia w związku z niemożnością samodzielnego wykonywania co najmniej jednej z podstawowych czynności dnia codziennego);
- j) osoby bezdomne lub dotknięte wykluczeniem z dostępu do mieszkań w rozumieniu Wytycznych Ministra Infrastruktury i Rozwoju w zakresie monitorowania postępu rzeczowego i realizacji programów operacyjnych na lata 2014-2020;
- k) osoby odbywające kary pozbawienia wolności;
- l) osoby korzystające z Programu Operacyjnego Pomoc Żywnościowa.

Środowiska zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym

- a) osoby lub rodziny zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, otoczenie tych osób* lub społeczność lokalna, w której zamieszkują;
- b) społeczność lokalna, którą cechuje co najmniej jedna z przesłanek wykluczających (są to sytuacje, które określono na liście osób lub rodzin zagrożonych, patrz lista powyżej);

³¹ Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego..., op. cit.

c) społeczność lokalna, która zamieszkuje obszary zdegradowane w rozumieniu Wytycznych Ministra Infrastruktury i Rozwoju w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 lub jej udział jest niezbędny w rewitalizacji, o której mowa w ww. wytycznych.

* Otoczenie osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym – to osoby spokrewnione lub niespokrewnione z osobami zagrożonymi ubóstwem lub wykluczeniem społecznym wspólnie zamieszkujące i gospodarujące, a także inne osoby z najbliższego środowiska osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Za otoczenie osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym można uznać wszystkie osoby, których udział w projekcie jest niezbędny dla skutecznego wsparcia osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Do otoczenia osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym należą także osoby sprawujące rodzinną pieczę zastępczą lub kandydaci do sprawowania rodzinnej pieczy zastępczej, osoby prowadzące rodzinne domy dziecka i dyrektorzy placówek opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego.

Załącznik 5. Efektywność społeczno-zatrudnieniowa w wymiarze społecznym i zatrudnieniowym

Kryterium efektywności społeczno-zatrudnieniowej w wymiarze społecznym oznacza odsetek uczestników projektu, którzy po zakończeniu udziału w projekcie:³²

- a) dokonali postępu w procesie aktywizacji społeczno-zatrudnieniowej i zmniejszenia dystansu do zatrudnienia, przy czym postęp powinien rozumiany m.in. jako
 - i. rozpoczęcie nauki;
 - ii. wzmocnienie motywacji do pracy po projekcie;
 - iii. zwiększenie pewności siebie i własnych umiejętności;
 - iv. poprawa umiejętności rozwiązywania pojawiających się problemów;
 - v. podjęcie wolontariatu;
 - vi. poprawa stanu zdrowia;
 - vii. ograniczenie nałogów;
 - viii. doświadczenie widocznej poprawy w funkcjonowaniu (w przypadku osób z niepełnosprawnościami);
- b) lub podjęli dalszą aktywizację w formie, która:
 - i. obrazuje postęp w procesie aktywizacji społecznej i zmniejsza dystans do zatrudnienia;
 - ii. nie jest tożsama z formą aktywizacji, którą uczestnik projektu otrzymywał przed projektem;
 - iii. nie jest tożsama z formą aktywizacji, którą uczestnik projektu otrzymywał w ramach projektu, chyba że nie jest ona finansowana ze środków EFS i że stanowi postęp w stosunku do sytuacji uczestnika projektu w momencie rozpoczęcia udziału w projekcie.

Efektywność zatrudnieniowa jest mierzona wśród uczestników projektu, którzy w momencie rozpoczęcia udziału w projekcie byli osobami bezrobotnymi lub osobami biernymi zawodowo, z wyłączeniem osób, które w ramach projektu lub po zakończeniu jego realizacji podjęły naukę w formach szkolnych lub otrzymały środki na podjęcie działalności gospodarczej, a kryterium efektywności zatrudnieniowej odnosi się do odsetka osób, które podjęły pracę w okresie do trzech miesięcy następujących po dniu, w którym zakończyły udział w projekcie. Kryterium to jest mierzone w odniesieniu do grup docelowych (np. osoby długotrwale bezrobotne, osoby z niepełnosprawnościami). Jeżeli jeden uczestnik projektu kwalifikuje się do kilku grup docelowych, wówczas jest on wykazywany we wszystkich kategoriach, do których należy (np. długotrwale bezrobocie, niepełnosprawność). Spełnienie kryterium efektywności zatrudnieniowej jest monitorowane od początku realizacji projektu (narastająco)³³.

- a) zatrudnienie to podjęcie pracy w oparciu o:
 - i. stosunek pracy (regulowany w szczególności ustawą z dnia 26 czerwca 1974 r. - Kodeks pracy (Dz. U. z 2014 r. poz. 1502, z późn. zm.)),
 - ii. stosunek cywilnoprawny (regulowany ustawą z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz. U. z 2014 r. poz. 121, z późn. zm.)),

³² Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego..., op. cit.

³³ Ten akapit i dalsza część załącznika za: Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego w obszarze rynku pracy na lata 2014-2020, MliiR, 22 lipca 2015.

- iii. podjęcie działalności gospodarczej (regulowane w szczególności ustawą z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz. U. z 2015 r. poz. 584, z późn. zm.));
- b) kryterium efektywności zatrudnieniowej w przypadku stosunku pracy należy uznać za spełnione jeżeli uczestnik projektu zostanie zatrudniony na nieprzerwany okres (tj. okres zatrudnienia musi być ciągły, bez przerw – wyjątek stanowią dni świąteczne, które nie są traktowane jako przerwy w zatrudnieniu) co najmniej trzech miesięcy, przynajmniej na ½ etatu. Istotna jest data rozpoczęcia pracy wskazana w dokumencie stanowiącym podstawę nawiązania stosunku pracy. Tym samym, co do zasady powinna to być jedna umowa (lub inny dokument będący podstawą nawiązania stosunku pracy) zawarta w związku z nawiązaniem stosunku pracy na minimum trzy miesiące i przynajmniej na ½ etatu. Niemniej, dopuszcza się również sytuacje, w których uczestnik udokumentuje fakt podjęcia pracy na podstawie kilku umów (lub innych dokumentów stanowiących podstawę do nawiązania stosunku pracy), pod warunkiem potwierdzenia zatrudnienia na łączny okres trzech miesięcy (do tego okresu nie należy wliczać ewentualnych przerw w zatrudnieniu) i zachowania minimalnego wymiaru etatu w wysokości ½ dla każdej umowy;
- c) w przypadku, gdy uczestnik projektu rozpoczął realizację zadań na podstawie umowy cywilnoprawnej, warunkiem uwzględnienia takiej osoby w liczbie uczestników projektu, którzy podjęli pracę po zakończeniu wsparcia jest spełnienie dwóch przesłanek:
- i. umowa cywilnoprawna jest zawarta na minimum trzy miesiące oraz
 - ii. wartość umowy jest równa lub wyższa od trzykrotności minimalnego wynagrodzenia za pracę ustalanego na podstawie przepisów o minimalnym wynagrodzeniu za pracę

W przypadku umowy o dzieło, w której nie określono czasu trwania umowy, wartość umowy musi być równa lub wyższa od trzykrotności minimalnego wynagrodzenia za pracę ustalanego na podstawie przepisów o minimalnym wynagrodzeniu za pracę;

- d) warunkiem uwzględnienia uczestnika projektu, który po zakończeniu udziału w projekcie podjął działalność gospodarczą, w liczbie osób pracujących jest dostarczenie dokumentu potwierdzającego fakt prowadzenia działalności gospodarczej przez okres minimum trzech miesięcy po zakończeniu udziału w projekcie (np. dowód opłacenia należnych składek na ubezpieczenia społeczne lub zaświadczenie wydane przez upoważniony organ – np. Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Urząd Skarbowy, urząd miasta lub gminy). Dostarczenie dokumentu potwierdzającego sam fakt założenia działalności gospodarczej jest niewystarczające. W przypadku podjęcia pracy poprzez założenie działalności gospodarczej, do potwierdzenia minimalnego okresu zatrudnienia, jako datę początkową należy brać pod uwagę datę rozpoczęcia wykonywania działalności gospodarczej (zgodnie z aktualnym wpisem do ewidencji działalności gospodarczej CEIDG lub KRS), nie zaś sam moment dokonania rejestracji firmy;
- e) z kryterium efektywności zatrudnieniowej są wyłączone osoby, które podjęły działalność gospodarczą, w wyniku otrzymania w ramach projektu współfinansowanego z EFS zwrotnych lub bezzwrotnych środków na ten cel (zarówno w ramach projektu realizowanego przez beneficjenta, który w umowie o dofinansowanie projektu został zobowiązany do przedstawiania informacji niezbędnych do weryfikacji tego kryterium, jak również w ramach innego projektu EFS, tj. wdrażanego przez inny podmiot);

Załącznik 6. Minimalny zakres programu rewitalizacji i weryfikacja jego zawartości³⁴

Program rewitalizacji zawiera co najmniej:

- a) opis powiązań programu z dokumentami strategicznymi i planistycznymi gminy;
- b) diagnozę czynników i zjawisk kryzysowych oraz skalę i charakter potrzeb rewitalizacyjnych;
- c) zasięgi przestrzenne obszaru/obszarów zdegradowanych, tj. określenie, w oparciu o inne dokumenty strategiczne gminy lub diagnozę i identyfikację potrzeb rewitalizacyjnych, terytorium/terytoriów wymagających wsparcia;
- d) wizję wyprowadzenia obszaru zdegradowanego ze stanu kryzysowego (planowany efekt rewitalizacji);
- e) identyfikację potrzeb rewitalizacyjnych;
- f) wykaz dopełniających się wzajemnie najważniejszych przedsięwzięć i głównych projektów rewitalizacyjnych dotyczących obszaru zdegradowanego, które będą realizowane w ramach danego programu rewitalizacji wraz z ich opisem zawierającym co najmniej: nazwę przedsięwzięcia i podmioty go realizujące, prognozowane rezultaty, syntetyczny opis planowanych do podjęcia zadań i działań, lokalizację (miejsce przeprowadzenia danego projektu), szacowaną wartość projektu/przedsięwzięcia rewitalizacyjnego, sposób oceny (zmierzenia) efektów realizacji przedsięwzięć/projektów w odniesieniu do przyjętych celów programu; w przypadku prywatnych przedsięwzięć/projektów rewitalizacyjnych dopuszczalne jest ograniczenie zakresu informacyjnego do tego, które będą dostępne na etapie przyjmowania programu;
- g) ogólny (zbiorczy) opis innych, uzupełniających rodzajów przedsięwzięć rewitalizacyjnych³⁵;
- h) mechanizmy zapewnienia komplementarności między poszczególnymi projektami rewitalizacyjnymi oraz pomiędzy działaniami różnych podmiotów i funduszy na obszarze objętym programem rewitalizacji;
- i) indykatywne ramy finansowe w odniesieniu do przedsięwzięć, o których mowa w lit. f oraz g, z indykatywnymi wielkościami środków finansowych z różnych źródeł (także spoza funduszy polityki spójności na lata 2014-2020 – publiczne i prywatne środki krajowe w celu realizacji zasady dodatkowości środków UE);
- j) mechanizmy włączenia mieszkańców, przedsiębiorców i innych podmiotów i grup aktywnych na terenie gminy w proces rewitalizacji;
- k) system realizacji (wdrażania) programu rewitalizacji;
- l) system monitoringu skuteczności działań i system wprowadzania modyfikacji w reakcji na zmiany w otoczeniu programu.

Weryfikacja zawartości programu rewitalizacji

Analiza i weryfikacja cech i zawartości (elementów) programu rewitalizacji przeprowadzona jest w szczególności z uwzględnieniem:

- a) kompletności uwzględnienia w treści programu rewitalizacji wskazanych w załączniku cech i elementów;

³⁴ *Wytyczne w zakresie rewitalizacji...* op. cit.

³⁵ Czyli „takich, które ze względu na mniejszą skalę oddziaływania trudno zidentyfikować indywidualnie, a są oczekiwane ze względu na realizację celów programu rewitalizacji. W opisie przedsięwzięć uzupełniających należy wskazać obszary tematyczne, zagadnienia istotne z punktu widzenia potrzeb zdegradowanego obszaru. Zarówno przedsięwzięcia główne, jak i uzupełniające, są przedsięwzięciami zaplanowanymi/wynikającymi z programu rewitalizacji”, *Wytyczne w zakresie rewitalizacji...* op. cit.

- b) kompleksowości programu rewitalizacji, stopnia koncentracji i komplementarności (załącznik) planowanych działań rewitalizacyjnych;
Ocena tych aspektów musi służyć mobilizacji samorządów gminnych i potencjalnych beneficjentów do zaplanowania kompleksowego rozwiązywania problemów rewitalizowanego obszaru w celu wyprowadzenia go ze stanu kryzysowego. Tylko kompleksowy program rewitalizacji oraz jego komplementarne i zintegrowane interwencje służą powodzeniu poszczególnych projektów rewitalizacyjnych.
- c) wewnętrznej spójności działań;
Analiza programów rewitalizacji musi wychodzić od spójności i powiązania w programie diagnozy obszaru zdegradowanego identyfikującej czynniki i przyczyny degradacji z celami i zamierzeniami do osiągnięcia wskutek rewitalizacji oraz działaniami i zamierzeniami pozwalającymi na osiągnięcie celów. Preselekcja umożliwia znalezienie odpowiedzi na pytania: dlaczego i w jaki sposób tj. jakimi przedsięwzięciami zakłada się zahamowanie regresu, jak wywołać korzystne tendencje rozwojowe, a tak że jakie działania i na jakich obszarach są konieczne dla skierowania dotkniętego kryzysem obszaru na ścieżkę rozwoju.
- d) powiązań z politykami w gminie;
Z punktu widzenia analizy programu rewitalizacji ważne są jego powiązania z dokumentami określającymi kierunki rozwoju, tj. dokumentami strategicznymi i planistycznymi gminy. Ułatwi to analizę przygotowywanych lub aktualizowanych programów rewitalizacji i powiązania ich z określoną diagnozą społeczną i gospodarczą gminy oraz wyznaczonymi celami rewitalizacji dla obszarów zdegradowanych.
- e) sprawnej koordynacji;
Program rewitalizacji powinien być jednym z ważniejszych narzędzi wprowadzania zmian na obszarze gminy. Zatem brak osadzenia go w systemie zarządzania rozwojem gminy oraz brak odpowiedniej struktury organizacyjnej gminy (np. wyodrębniona jednostka w ramach struktury lub odrębna instytucja) uznać można za niekorzystną przesłankę w ocenie perspektyw efektywnego wykorzystania pomocy finansowej dla programu rewitalizacji.
- f) stopnia realizacji zasady partnerstwa w odniesieniu do programu rewitalizacji;
W programie rewitalizacji należy wykazać, że w jego przygotowaniu zaangażowano społeczność lokalną i umożliwiono szeroką partycypację społeczną. Dla efektywności rewitalizacji konieczne jest silne i trwałe partnerstwo między różnymi podmiotami zaangażowanymi w prowadzenie procesu rewitalizacji, a szczególnie we wdrażanie i ocenę efektów programu rewitalizacji.